

Katrin Saks: „Eestis on rohkem kui mitmel pool mujal inimesi, kes usuvad, et tõsine töö toob parema elu.”

Väärtuste ja huvide vahel

Katrin Saks

Euroopa parlamendi liige, Eesti lastekaitse liidu president

Kas me saame rääkida Euroopa Liidust kui väärtuste liidust?

Konflikt väärtuste ja huvide vahel tõusis Euroopa Liidus tõsiseks jututeemaks pärast Venemaa ja Gruusia sõda. Eestiski pahandati siis, miks Euroopa Liit ja liikmesriikide juhid loobusid nii kergelt oma põhimõtetest, selle asemel et Venemaa agressioonile Gruusias jõuliselt vastu astuda. Minu arvamust mööda toimiti sedapuhku siiski üsna jõuliselt, mida kinnitab ka Venemaa reaktsioon Euroopa Liidu avaldustele. Nii mõnigi ihkas aga Venemaale suuremat karistust. Samas on kohane küsida, kuivõrd me ise oma deklareeritud väärtustest lähtume.

Pilk peeglist

Sel kevadel korraldas Eurobaromeeter väärtuste uuringu, mis näitas, et Euroopa Liidu 27 liikmesriigi elanikest vaid veidi üle poole (54%) arvab, et oleme üksteisele väärtushinnangutelt lähedased, ning kolmandik ei jaga seda seisukohta. Niisiis saame vaid üsna tinglikult rääkida ühiste väärtuste liidust. Väärtuste ja huvide konflikti kinnitab sallimatust kultiveerivate äärmusliikumiste üsna kii-

re kasv. Omaette tegur on kindlasti kasvav sisseränne, mis toob juurde eri tausta ja kultuuriga inimesi, kes tahavad küll saada osa euroopalikust heaolust, aga pole mitte alati nõus jagama samu väärtusi ja põhimõtteid. Olgu näiteks üks tõsisemaid konflikte viimasel kümnendil, mis sai alguse Taani karikatuurikriisist, mil pandi proovile euroopalik arusaam sõnavabadusest. Huvitav on viidatud uuringu puhul tõsiasi, et just hilised liitunud tunnevad suuremat ühtsust Euroopa Liidus, kui Läti erandlikkus välja jätta. Aga naabrite demograafilist olukorda arvestades võib seda võtta pigem erandina, mis kinnitab reeglit. Väärtused, mis inimeste arvates kõige paremini esindavad Euroopa Liitu, on järgmised: inimõigused (37%), rahu (35%), demokraatia (34%) ja seaduslikkus (22%).

Pisut erineva tulemuse saame, kui vaatame vastuseid küsimusele „Mis on teile personaalselt kõige olulisem väärtus?”. Siis asetub esikohale rahu (45%), seejärel inimõigused (42%) ja austus elu vastu (41%). Neid, kes pidasid demokraatiat kõige olulisemaks, oli vaid 27%. Eestis oli see näitaja veel kümme-kond protsendipunkti keskmisest madalam, mis peaks meid tõsiselt järele mõt-

lema panema, milles asi. Kas veel või juba enam ei suuda me demokraatiat väärtustada? Loodetavasti tuleb see ikkagi meie demokraatia noorusest, mida kinnitavad ka suhteliselt madalad numbrid teistes värsketes demokraatlikes riikides. Nii madala numbri taustal on aga kära, mida Eestis tehakse demokraatia puudumise üle näiteks Venemaal, üsna koomiline. Mitte et meie olukord hull või Venemaaga võrreldav oleks, aga ega meil ole demokraatiat kindlasti ka ülearu. Eriti kui mõelda kodanikuühenduste tagasihoidlikule rollile. Just sellest peaks rohkem rääkima.

Raha paneb rattad käima

On üldteada, et eestlased on religiooni suhtes üsna leiged. Tõsi, ajuti tundub, et üks jumal meil siiski on ja see on raha. Raha kummardamiseks on kõik kohad pühad, olgu need siis kasiinod või projektorisäras „Tõehetk”. Sinna juurde käib pime usk turu kõikvõimsusesse ja sellesse, et need, kel raha pole, on luuserid ja ise selles süüdi. Selline on olnud meie viimaste aastate mentaliteet. Kas raha on tõesti meile olulisem kui teistele? Sel aastal Bostonis ilmunud kogumik „Muutuvad väärtused ja uskumused 85 riigis”, mis sisaldab küsitlusi

perioodist 1981–2004, annab päris huvitavaid andmeid. Vaatame, kuidas vastati küsimusele „Kas rahale peaks pöörama vähem tähelepanu?“. Kui 1995. aastal arvas Eestis 46%, et see oleks hea, siis viis aastat hiljem oli see protsent juba 54. Tähelepanuväärne on, et meie põhjanaabritel oli see protsent 66 ja Iirimaa koguni 70. Samas meie lõunanaabrite hulgas oli vaid kolmandik neid, kes tahtsid rahale vähem tähelepanu pöörata. Niisiis suureneb rikkuse kasvades nende hulk, kelle jaoks raha kaotab tähtsust, ning värskemate andmete olemasolul võiks see protsent ehk siingi nüüd suurem olla, kui mitte finantsja majanduskriis poleks raha jälle tähelepanu keskmesse tõstnud.

Huvitav on vaadata, kuidas on muutunud ajas hinnang „vajame suuremaid erinevusi sissetulekus, et suurendada inimeste pingutusi“ ehk siis toetus eba võrdsusele kui arengutegurile. Kui aastal 1990, veel enne iseseisvuse ja turumajanduse saabumist, arvas nii enamik (77%) – mis oli ka loomulik, sest tulime ajast, kus pea kõik võrdselt vaesed –, siis kümne aastaga langes see protsent 62-ni. See näitaja on muide Eestis palju kõrgem kui enamikus Euroopa riikides. Mõnel juhul isegi mitu korda kõrgem. Niisiis, kui räägime kihistumisest, mis on Eestis märkimisväärselt suur ka Euroopa Liidu uusliikmete võrdluses, võib sellele küsitlusele tuginedes öelda, et see ongi olnud enamiku soov. Või osava propagandaga tekitatud uskumus, mis on tähelepanuta jätnud ohud, mida suur ebavõrdsus väikeses ühiskonnas tekitab. Aga midagi positiivset ka: meil on rohkem kui mitmel pool mujal neid inimesi, kes usuvad, et tõsine töö toob parema elu.

Kas noored on hukas?

Kujundades laste väärtussüsteemi, saame tulevikku mõjutada. Muidugi on kodu väärtuste kujundamise kõige olulisem koht. Viitan nüüd väärtuste uurijana maailmas tuntud sotsioloogile Ronald Inglehartile, kes räägib väärtuste kujunemisest varajases lapsepõlves. Aga teadlased viitavad ka õpetajate ja sõprade rolli olulisusele.

Sotsiaaluuringute firma EMOR andmeid kasutades joonistub laulva revolutsiooni lastest ehk põlvkonnast Y selline pilt: nad on alid muutustele ja tublid

enesekehtestajad. Näiteks igasugusteks ootamatusteks elus on nad palju enam valmis kui nende eakaaslased Soomes. Noortele on peamine uute elamuste otsimine, nad tahaksid olla kõikjal, kus midagi olulist toimub. Kuigi paljud nendest olid augustis Tallinna lauluväljakul Märkamisaja üritusel (laulusõnad ilusasti peas) ja uuringudki kinnitavad, et nii päritolu kui ka juured on sellele põlvkonnale olulised, ei ole see suurt seotud teistest hoolimisega. Tegemist on väga enesekeskse ja pragmaatilise põlvkonnaga. Olulised on nii kuulus kui ka rikkus, tähtis on välimus ja mood. Kõik peab olema kõige parem – tarbimine on märk kuuluvusest. Põhja-maade teadlased on analüüsinud ka Y põlvkonnale järgnevat, nimetades neid MeWe põlvkonnaks. Juba nimi viitab sellele, et individualistlike väärtuste kõrvale on kerkinud grupikuuluvust rõhutavad.

Lastekaitse liit organiseeris hiljuti oma 20. sünnipäeva puhul väärtusteemalise konverentsi ning publitseeris ka Tartu ja Tallinna ülikooli teadlaste ettekanded, mis annavad pisut teistsuguse pildi. Midagi hullu poleks justkui juhtunud. Põhiväärtused – headus, tõde, ligimesearmastus ja elu – on jätkuvalt hinnas. Samuti on noortele oluline perekond,ervis, elukvaliteet ja lähedussuhted. Muutunud on aga nende väärtuste paiknemine hierarhias.

Kogu läänemaailmas võib 20. sajandi lõpul ja selle sajandi alguses täheldada väärtusmaailma muutusi. Seda iseloomustab esiteks üleminek kristlikult eetikalt sekulaarsele, mis on toonud kaasa elu praktilise poole esiletuleku, vähem otsitakse elu mõtet. Teiseks individuaalsete väärtuste esiletõus. Väärtushinnangud on muutunud ka suhtelisemaks, enam pole ühte tõde, mida vanemad lastele õpetasid.

Huvitava tulemuse andis põhikooli lõpuklasside õpilaste küsitlus Eestis, Soomes ja Venemaal. Kõigi kolme rahvuse esindajad peavad tähtsaks sõprust ja perekonda. Eesti noored torkavad silma sellega, et hindavad väga kõrgelt puhtust ja hügieeni. Meid eristab veel „tarkuse“ tähtsustamine. Eestlastel on see hierarhias 8., venelastel 25. ja soomlastel alles 34. kohal. Huvitav on seegi, et mõtte- ja tegutsemisvabadust hindasid ühtviisi kõrgelt kõigi kolme maa noored. Eestis elavate eri rahvusest

noorte hinnangud näitavad, et kuigi venelased on elanud siinses kultuuriruumis, on nad säilitanud oma rahvusliku identiteedi ja mentaliteedi. Nende hinnangud on palju sarnasemad Venemaa venelaste kui eestlaste omadele. Mõtlemapanev oli vastus küsimusele sõja ja rahu kohta. Kuigi kõigi kolme riigi rahva kannatused viimases sõjas on mälus väga tugevad, väärtustavad noored rahu erinevalt. Elu sõdadeta oli soomlastel ja venelastel tähtsusjärjekorras vastavalt 2. ja 3. kohal, aga eestlastel alles 14. See siin on kindlasti üks mõtlemiskoht neile, kes töötavad noortega.

Eestlane olen ja eestlaseks jään

Nii ütleb salm, mida enamasti hingega lauldakse. Aga kui suur on meie rahvuslik uhkus teistega võrreldes? Küsitlused näitavad, et nende hulk, kes on väga uhked oma rahvuse üle, on Eestis aastatega langenud ja vaid neljandik on „väga uhked“. Samal ajal kui soomlaste puhul on rahvusluse üle uhke veidi enam kui pool ja lätlastest 40%. Poolade puhul on see protsent koguni 70. On see meie tagasihoidlikkus, madal enesehinnang või loomumane rahulolematumus, millel on potentsiaali meid paremaks muuta? Optimistina loodan viimast – just uhkust iseenda, oma saavutuste üle, mitte väiklast üleolekutunnet, usku, et oleme paremad kui teised. Eesti vabariigi 90. aastapäeva puhul on toimunud palju üritusi, mis peaksid meie ühistunnet ja riiklikku identiteeti tugevdama. Meil on põhjust oma rahva üle uhke olla ainuüksi seetõttu, et arvuliselt väga väikese rahvana oleme suutnud luua oma riigi. Meil on põhjust uhke olla ka selle üle, et kuulume parimasse klubisse, mida demokraatlikud riigid on loonud, ja nüüd on meil võimalus ka Euroopa Liitu panustada. Aga alustada tuleb ikkagi iseendast, juba täna.